

מירה מאיר – "האני האישי"

בתוך חיי הקיבוץ ונפיו

ד"ר מירי ברוך

לפני יותר מעשרים שנה, בשנת 1984, פורסמו בספר **עלי שיח** תוצאות משאל שנערך בין משוררים חברי קיבוץ, ביניהם אלי נצר, עמירה הגני, חנן שדמי ואחרים. השאלון העמיד במרכזו שאלה: האם יש קווים מאפיינים המייחדים את המשוררים החיים בקיבוץ. באופן גורף הצהירו כל המשוררים שאין שום זיקה בין כתיבתם לחברותם בקיבוץ. הם העלו על נס את התחושה האינדיבידואליסטית, שהיא ה-essence של היצירה הספרותית, ולדעתם, בצורת ניסוח זו או אחרת, העניין הלוקאלי או השיוך החברתי או הקיבוצי אין להם ולא כלום עם תחושותיו של האדם היוצר. מירה מאיר, אחת המשתתפות במשאל השיבה: "אולי יש דמיון מה בחומרים בעולם הפיגורטיבי שממנו נגזרים הדימויים, אך מכאן ואילך – איש לאוהליך ישראל."

קשה להבין מהן הסיבות ל"התנערות" הזו מהשפעת מקום החיים – במקרה זה הקיבוץ – וייתכן שכדאי לבדוק את ההיבט הפסיכולוגי של העניין. אולם בחיבור זה אני רוצה להראות כי אצל מירה מאיר, במיוחד בסיפורת שלה לילדים, הקביעה הזאת היא חלקית בלבד. מרבית סיפוריה מעוגנים בנופי הטבע, בין העצים והשלוליות, ששום דבר מהם לא היה יכול להתרחש לא ברחוב בתל-אביב, ולא בשום מקום אחר שאינו יישוב חקלאי, ובחלק מן הטקסטים אלה נוף הקיבוץ וחיי הקיבוץ, ממש.

ביצירות לילדים יש בדרך כלל חשיפה גדולה יותר של היוצר את חייו. יש בה פחות תחכום, ולפעמים הרבה אמת ביוגרפית. חלק מן היוצרים משמרים

בה את ילדותם שלהם (וראו: לאה גולדברג) ויש רבים אחרים המשמרים ביצירות הללו את חיי ילדיהם הפרטיים ולעיתים אף נכדיהם.

מירה מאיר בחרה לחיות בקיבוץ, וממשיכה לקיים את הבחירה הזאת לאורך כל חייה מאז התיישבה בקיבוץ נחשון – היא חיה בו, לוקחת חלק במחויבויות ובדרכי החיים של הקיבוץ, ולצד אלה – שומרת את חלקת אלוהים הקטנה שלה ביחסיה האינטימיים עם בני משפחתה, ובהתייחסותה לחייה הפרטיים ולעולמה האישי.

יצירותיה המפורסמות שזכו למהדורות חוזרות ולעשרות אלפים של עותקים, יצירות כמו **הצב של אורן, שלולי, בגלל פודינג שוקולד** ועוד מעוגנות בנופי הטבע ובחיי הקיבוץ מחד גיסא, וביחסים אינטימיים של אבא-ילד, אמא-ילד וילד עם רגשותיו וכאביו – כשאלה הם סיפוריה האינטימיים של מירה, של דן ושל ארבעת ילדיהם מאידך גיסא. (אגב, כל ארבעת הילדים מופיעים כגיבורים בסיפורים – פני, אסנת, אורן ושרון כשהאחרון מופיע לעיתים בשם ספרותי: רון).

עד כמה חיי הקיבוץ הם מרכיב חשוב אשר בלעדיו לא יכול היה הסיפור להתקיים בכלל ניתן לראות בסיפור המופלא "מתנת יום הולדת".* זהו סיפור שלא רק נופיו הם נופי הקיבוץ אלא שהבעיה המרכזית בו קשורה בחיי הקיבוץ ובאופי יחסי ילדים-הורים בתקופה הנתונה בקיבוץ. ואומנם, פתרון הבעיה, כמו גם יחסי הילדים בינם לבין הוריהם, הם אינטימיים ובלעדיים למשפחת מאיר – ובמקרה זה לפני, שהוא ילד חי וקיים – אך אותו יסוד אישי אינטימי לא היה יכול להתקיים ללא הרקע והבעיה שהיא חלק מהווי הקיבוץ, וחייה של הכותבת על אודותיו.

* מתוך **הספר הגדול של מירה מאיר**, הוצאת עם עובד, 1996, עמ' 73.

תקציר הסיפור: (קטעים נבחרים)

המשפחה עברה לשיכון חדש, שסביבתו עדיין בוצית. ההליכה מבית הילדים לבית ההורים קשה. וביתניים מתקרב יום ההולדת של אבא. אמא לוחשת לילדים שכדאי להם לחשוב על מתנה, והיא בטוחה שכל אחד מהילדים יכין משהו לשמח את אבא.

כעבור יומיים שאלה אמא את בני מה עם המתנה.

"זה בסדר", אמר בני, "אני מכין."

"ומה אתה מכין?" שאלה אמא.

"זו הפתעה."

"טוב, הפתעה לאבא, אבל לי אתה יכול לגלות!" אמרה אמא.

"אבל זו הפתעה גם בשבילך", אומר בני.

מוזר, חשבה אמא, מה כבר יכול להכין ילד מכיתה ב', שיהיה הפתעה גם לאמא וגם לאבא?

אבל בני שמר על שתיקתו.

וביתניים הימים עוברים. אסנת אחותו של בני כבר הכינה אלבום ציורים, אמא קנתה ספר על מכוונות ואפתה עוגה שאבא אוהב, כולם כבר עורכים את השולחן והכל מוכן. רק המתנה של בני איננה.

אמא מתחילה לזרז את בני, ובני מסביר: "אני לא יכול להביא את המתנה."

ואמא אפילו קצת כועסת: "איזה מין מתנה הכנת? מתנה שאי אפשר להביא?"

ובני רוטן, "אוף, אמא! את הזכרת לי שלאבא יש יום הולדת, ואני כל השבוע הכנתי לו מתנה. כל הילדים עזרו לי, והיום גמרנו. בדיוק בזמן הנכון. אז מה את רוצה ממני?"

אבא מגיע, ואחרי שהוא שמח במתנות, אומר בני לכולם: "עכשיו בואו איתי."

"לאן אנחנו הולכים?" שאל אבא.

"לתת לך את המתנה שלך," אמר בני.

היה קריר, וטיפות של גשם עוד היו תלויות על מחטי האורן, שריד לגשם של הבוקר.

אמא רצתה להגיד משהו על בוך, אבל התאפקה.

"הנה!" אמר בני, "זאת מתנת יום ההולדת שלי. מזל טוב, אבא!"

מקצה החורשה נמתח שביל עד לבית הילדים. משני צדדיו היו אבני שפה, והוא כולו עשוי אדמה דרוכה ומהודקת, וחול מפוזר עליה. לא היה בו בוך ולא שלוליות.

היה זה שביל ממש, שאפשר ללכת בו מהשיכון החדש עד לבית הילדים.

אבא ואמא ואפילו אסנת נעצרו בקצה השביל ושתקו מרוב הפתעה.

"אני חושב שאני האבא היחיד בעולם שקיבל שביל במתנה," אמר אבא והניח ידו על הכתף של בני.

"אתה צודק, בני," אמרה אמא, "באמת אי אפשר להביא מתנה כזאת הביתה..."

וכל הארבעה עלו על השביל והלכו עד לבית הילדים וחזרה לשיכון, בלי להתלכלך.

הנוף המעוצב באקספוזיציה – נוף של חיים בטבע: אדמה בוצית, חורשת אורנים והרבה בוך הדבק בנעליים, והבעיה הנוצרת בעקבות זאת – הדרך הקשה בין בית ההורים בשיכון החדש לבית הילדים, הם הם הבונים את עלילת הסיפור. המשפחה העומדת לפני חגיגת יום ההולדת של אבא איננה קשורה לחיי הקיבוץ דווקא, אך רצונו של בני בבניית דרך נוחה יותר לאבא (וגם לאמא) להגיע לבית הילדים, ובעצם – אליו, כמו גם, באופן מובלע יותר, דרך סלולה וקלה יותר גם בעבורו, להגיע לבית ההורים מבית

הילדים, על כל המשתמע מכך, מובילים אל הפתרון המיוחד הזה של מתנה מבני לאבא: שביל עשוי אדמה דרוכה ומהודקת וחול מפוזר עליה, ומשני צדדיו – אבני שפה. שביל ללא בוץ וללא שלוליות, שביל שאפשר ללכת בו מהשיכון החדש עד לבית הילדים.

זהו סיפור מופלא שמראה כיצד נוף הקיבוץ אינו רק נוף, אלא חלק אימננטי מן העולם הרגשי של הילדים כמו גם של ההורים. המרחק מבית הילדים (המתקיים רק בחיים בקיבוץ), הרצון להיות קרוב להורים ככל האפשר, פיזית וגם נפשית, יוצר את הרעיון המקורי של בני , ליצור את השביל הזה, החשוב לאבא ולאמא, אך לא פחות גם לזה המצוי בצד השני של השביל. השביל אינו שביל רגיל המחבר בין נקודה א' לנקודה ב', זהו מעין "חוט הלב", בניסוחו של מאכס נורדאו. בני טוען שזו גם מתנה לאמא ולא רק לאבא, אך ברור הוא שהשביל עשוי גם למען עצמו.

ובצד האחר של הבית הפרטי של המשפחה ישנו בית הילדים, ויחסי חברות עזים בין הילדים המסייעים בידי בני ליצור את השביל, שהרי זו עבודה קשה ובלתי אפשרית לגבי ילד בכיתה ב', והיא מפורטת לפרטי פרטים: אבני שפה, אדמה לחוצה, חול מפוזר וכו'.

אבא מבין את המשמעות העצומה של השביל, גם בהיבט הפיזי (הממשי) שלו, גם בהיבט הרגשי של בני וגם בהיבט החברתי של הילדים שסייעו לו. ובמשפט מתומצת ומרגש אחד הוא אומר:

"אני חושב שאני האבא היחיד בעולם שקיבל שביל במתנה."

הסיפור היה יכול להסתיים בהיבט הפרטי של חיי הקיבוץ – בהרמוניה הזו של בני המשפחה, השמחים ביום ההולדת של אבא וצועדים הביתה בשביל החדש. אלא שמירה מאיר בוחרת להחזיר את הקורא אל חיי הקולקטיב שבקיבוץ, ולהציג את המתח שבין השניים:

”וכל הארבעה עלו על השביל והלכו עד לבית הילדים וחזרה לשיכון,
בלי להתלכלך.”

”חוט הלב” הנמשך בין בית הילדים לבית ההורים, כמו גם היחס המורכב והבלתי ניתן להפרדה בין החיים שמכתיב הקיבוץ ובין חייו של היחיד, מעוצבים בסיפור הזה תוך השלמה מלאה. הקיבוץ הוא חלק מעולמו של היחיד (בית הילדים), הניתוק מאבא ומאמא, המרחק הפיזי מהם ההופך למרחק נפשי וכו') והיחיד הוא חלק מן הקיבוץ, לא ניתן להפריד ביניהם, ובתוכו מתאפשרים היחסים האינטימיים של אדם עם עצמו ועם משפחתו הנוגעים ולא נוגעים בחיי הקיבוץ והכלל.

האם עדיין ניתן לומר שאין זיקה בין הכתיבה לבין החיים בקיבוץ?
הסיפור המופלא הזה בוודאי שלא יכול היה להיכתב אלמלא דרך החיים של הקיבוץ: חיים של ילדים בבית הילדים, לטוב ולרע, והמתח הרגשי שבין הרצון של הילד לחיות עם ההורים בבית, ובין החיים במסגרת חבורת הילדים, על יתרונותיהם.
אומנם השביל שבנה בני לאבא ליום ההולדת הופך להיות גם ביטוי פיגורטיבי, אך קודם כל ולפני הכל הוא שביל המחבר בין הבית שבשיכון החדש לבית הילדים, שהוא מוסד קיבוצי מובהק. וככה הוא מייצג חיים במסגרת הקיבוץ, ואין לו קיום במקום אחר.

הזיקה בין החיים בקיבוץ ובין שירתה של מירה מאיר למבוגרים, שונה מזו המופיעה בטקסט שלמעלה, המיועד לילדים. שירתה של מירה מאיר הממוענת למבוגרים משופעת בתיאורי טבע, נופים כפריים של עצים, פרחים, סלעים וציפורים. לא ניתן להגדיר אותם כנופים של קיבוץ דווקא, כי אין בהם התמקדות בתיאור של גופים קיבוציים כמו ”חדר האוכל” או ”בית הילדים”. הנופים הם פתוחים, רוויים ריחות ומראות מרעננים של עץ כליל החורש, תאנה, או פרחי בר כמו כלניות רקפות וחרציות. אלא שבשירים אלה, כפי שהגדירה המשוררת את עצמה בצדק, הנופים משמשים

מטאפורות למצבים נפשיים. או כתשובתה של מאיר עצמה לשאלה, האם יש קווים המאפיינים את משוררי הקיבוץ: "אולי יש דמיון כלשהו בחומרים בעולם הפיגורטיבי שממנו נגזרים הדימויים, אך מכאן ואילך – איש לאוהליך ישראל."

בארבעת קובצי השירים שלה למבוגרים יש דוגמאות רבות המאששות את הקביעה הנ"ל. בשום שיר לא מופיע הנוף כתיאור בלבד, אלא כיסוד לירי שאותו קולטת המשוררת ומשווה למצב הנפשי שבו היא מתמקדת. כך למשל, בשיר "כבר צהריים":

כבר צהריים ויומי
הרחיק מאד מטל הבוקר
השמש לא מכה כעת, עונה נוחה
של השנה. הכל ירוק נוצר עסיס
קולות של ילדים בגן
ריחות פרחי הבר ותיל
זכר מלחמות.

ולי רק סלע בשדה, ומעלי
הרבה שמים. יהי להם אשר להם
כחול רוגע ורחוק ורק
קשיות הסלע לי כאן בשדה בצהריים,
ואור עוטה רקום ריחות
וצרצרים.

נדמה שמעתי קול ציפור.

השיר מתאר מצב של **פנים וחוץ** של הדוברת. לאורך השיר משמשים תיאורי הטבע בשתי משמעויות, ברובד הראשון – בעיני המתבוננת בסובב אותה,

מלאי חושים – קולות (ילדים בגן, קול ציפור), ריחות (פרחי בר), מישוש (קשיות הסלע), מראות (התיל) – שכולם תיאור חיצוני.

אלא שהטבע אינו רק הדבר כשהוא לעצמו, זהו טבע בממדיו הקוסמיים, מטפורה למצב הנפשי ולתנועות החיים. והמצב הנפשי הפנימי של הדוברת, המובע באמצעים פיגורטיביים של נופי הטבע – הם הם מרכז השיר:

צהריים – הוא גילה של הדוברת, ש"כבר הרחיק מאד מטל הבוקר" (גילם של ילדי הגן), "עונה נוחה של השנה". גיל ביניים, המביט אחורנית וזוכר גם את המלחמות, ואת הצער (התיל).

הבית הראשון הוא סיכום של העבר והתבוננות בהווה. לאורך שבע שורות הבית מופיעה דמות הדוברת רק פעם אחת, בציון "יומי" – רמז ל"הגיע יומי", מעין סיכום של החיים עד עתה. המילים טעונות בחלקן שדה משמעויות אופטימי: הכל ירוק, נוצר עסיס וכו', ביטויים מכלילים, וגם ביטויים סתמיים כמו: "עונה נוחה של השנה" או "קולות של ילדים בגן". מהי העונה הנוחה? מדוע היא נוחה? מהם הקולות שמשמיעים הילדים בגן? – הכל בגדר הכללה נוגעת-לא-נוגעת.

הבית השני מעביר את הקורא באחת למשמעות הנוספת של תיאורי הטבע כמבטאים באופן מיטונימי את תחושותיה של הדוברת. בניגוד לכולם, אשר להם העונה נוחה, ירוק, נוצר עסיס, ועוד, למשוררת עצמה – "לי רק סלע בשדה"; היחידה מול האחרים. והסלע קשה, כאן בצהריים.

בתמונת הנוף הזו מצויה הדוברת בשדה, מעליה – הרבה שמים, ומתחת – הסלע הקשה: "קשיות הסלע לי כאן בשדה בצהריים."

בקונבנציה של סמלי הטבע, הצהריים אינם עת לסיכום. הקונבנציה של עת הסיכום היא שקיעת השמש, לפני רדת הלילה – המוות, ואילו הצהריים הם אמצע החיים, זמן לחשבון נפש, לראייה רטרוספקטיבית ולזיכרונות.

סיום השיר, "נדמה שמעתי קול ציפור", מחזיר את הקורא לדו-משמעות של תמונות הטבע. ושורה זו מתייחדת על רקע הפועל "נדמה". לא ברור אם

הנוף הוא אומנם נוף או רק מצב נפשי, אך כך או כך – קול הציפור נשמע מלמעלה בעוד הדוברת מצויה כאן, למטה בשדה. יש כאן חיבור של הלמעלה והלמטה.

האם הציפור מבשרת טוב? האם יש כאן אות משמים על היות רגע הסיום ("יומי") קרוב? האם הציפור היא השליח המעודד את הדוברת לשאול על פשר החיים? השיר נשאר פתוח. הדוברת מצויה בשעת צהריים עגומה למדי, והרהוריה על חייה, על משמעות החיים בכלל, נכרכים בתפיסה הכוללת של הטבע כיסוד קוסמי.

שיר מעניין אחר, המתיחס לשימוש בטבע כאמצעי מיטונימי למצב רגשי הוא השיר "בשנה שעברה":

בשנה שעברה כתבתי ירק על הגבעות
וניקדתי אותו בכלניות
לרגלי הסלעים עטרתי רקפות
ובקפדנות רבה הכנתי את
החרצית המצוייה לעונתה.

השנה מבלי משים הם פרחו מעצמם.

גם בשיר זה משמש הטבע כלי פיגורטיבי להבעת תחושות של הדוברת כלפי מקומה בעולם: לחיים יש כוח מעבר לכוחו של היחיד, כוח עצמאי משלהם. אני, הדוברת בשיר, יצרתי בשנה שעברה יצירות ייחודיות לי. לא שתלתי פרחים אלא **כתבתי** פרחים **וניקדתי** אותם. מן היש המצוי (פרחי בר) יצרתי אני – יצירה משלי. יצירה זו מובעת באמצעות ארבעה פעלים: כתבתי, ניקדתי, עטרתי, הכנתי, פעלים המבטאים יצירת אומנות. הכל – בשנה שעברה.

ואילו השנה – בלי משים – הם פרחו מעצמם. תחושתה של הדוברת היא: מה שתרמתי – קיים; שהרי גינת פרחי הבר שיצרה בייחודיותה פרח בעצמה, בלא מעורבותה. מחד גיסא – התחושה היא טובה, (השארתי משהו לעולם), מאידך גיסא – יש כאן תחושת אובדן. העולם מתקיים גם בלעדי.

מבחינה מבנית דומים שני השירים האלה זה לזה: הבית הראשון מתאר את החלק האופטימי של נוכחות האדם בעולם, ואילו הבית השני – מעמיד את היחיד מול חשבון נפש, ומסיק מסקנות אישיות על מקומו בעולם. בשני המקרים אלו שירים ליריים הגותיים שבהם בוחנת הדוברת את מקום האדם בכלל – ביקום, ואת מקומה שלה בפרט. נופי הטבע משמשים לה כלי פיגורטיבי. ייתכן שהם שייכים לעולם האסוציאציות המידי שלה, וייתכן שבחרה בהם מתוך מכלול אפשרויות אחרות. מה שברור הוא שהטבע ביצירות אלה אינו מופיע כפשוטו, אלא חותר לעיקר שהוא, תיאור מצב נפשי.

סיכום

מירה מאיר משתמשת, הן ביצירותיה לילדים והן ביצירותיה למבוגרים, בתיאורי טבע. חשוב לציין כי מדובר כאן גם בהשוואת צורות ספרותיות שיש להן השלכה על דרך הכתיבה – בסיפורת (לילדים) מול שירה (למבוגרים).

ביצירותיה לילדים (**שלולי, הצב של אורן, מתנה ליום הולדת** ואחרים) בוחרת מירה מאיר להשתמש בנופים חקלאיים. כאן, על פי רוב, הטבע הוא נוף ריאליסטי והוא מופיע כפשוטו, ללא מסרים משתמעים. במרבית יצירותיה למבוגרים אומנם מופיעים תיאורי הטבע (הכפרי), אך לעולם אין הם נשארים במישור הקונקרטי. תמיד הם מבטאים מצבי נפש והגיגים המתייחסים לעולם הפנימי של היוצרת ולא לנוף החיצוני של העולם. לכל היותר, מתקיימים בשיר, בו-זמנית, גם תיאורי נוף חיצוניים

וגם תיאורי נוף שהם מיטונימיה לתיאורי מצב נפשי. מורכבות כזו בוודאי אינה אפשרית בספרות ילדים, ברמה של פנייה לנמען הילד. אך במעט מן היצירות, יש פנייה כזאת אל המבוגר הקורא את יצירת ספרות הילדים, כמו בדוגמת השביל שבנה בני לאבא בסיפור "שביל במתנה", כפי שנזכר למעלה.

מקורות:

- מאיר, מירה, 1975. "הפתעה ליום הולדת" בתוך: **מעשה שהיה כך היה**.
תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- מאיר, מירה, 1977. **הצב של אורן**. ירושלים: כתר.
- מאיר, מירה, 1979. **ארכה למרחקים** (שירים). תל-אביב: ספרית פועלים.
- מאיר, מירה, 1979. **שלולי**. ירושלים: כתר.